

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА В ХХІ СТОЛІТТІ

Марія ЛИЗУН, Ігор ЛИЩИНСЬКИЙ

Обґрунтовано необхідність глобального управління. Наведено трактування терміна «глобальне управління» вітчизняними та зарубіжними вченими. Визначено потенційний діапазон завдань глобального управління – починаючи від вирішення спорадичних локальних проблем економічного розвитку і закінчуючи всеохоплюючим контролем міжнародних відносин, який би здійснювався через глобальний уряд. Розглянуто механізми глобального управління. Запропоновано функціональну схему взаємозв'язків між суб'єктами світових управлінських процесів. Проаналізовано альтернативні сценарії формування глобальних управлінських структур.

Obgruntovano neobchidnist' global'nogo upravlinn'ya. Navedeno traktuvann'ya terminu «global'ne upravlinn'ya» vitchiznyanymi ta zarubizhnymi vchenymi. Viznacheno potentsijnyi diapazon zavdan' global'nogo upravlinn'ya – pochynajuchi vid virishenn'ya sporaдичних локальних проблем економічного розвитку і закінчуючи всеохоплюючим контролем міжнародних відносин, який би здійснювався через глобальний уряд. Розглянуто механізми глобального управління. Запропоновано функціональну схему взаємозв'язків між суб'єктами світових управлінських процесів. Проаналізовано альтернативні сценарії формування глобальних управлінських структур.

Problems and approaches for global governance are considered. Levels and institutional backgrounds of global governance are analyzed. Proposals and mechanism of global governance implementation are given.

Світова спільнота протягом останніх кількох десятиліть почала усвідомлювати неконтрольованість і непрогнозованість розвитку глобалізаційних процесів. Розмивання державного суверенітету на фоні зростання ролі інтеграційних союзів і міжнародних організацій, посилення економічного й технологічного потенціалу транснаціональних мереж на тлі виникнення проблем контролю за їх діяльністю, делегування окремих управлінських повноважень національних держав регіональним і світовим інституціям, яке, з іншого боку, супроводжується посиленням сепаратистських тенденцій в низці країн та регіональних міжнародних організацій, свідчить про застарілість організаційного та регулятивного потенціалу і необхідність формування адекватного інституційного базису, який би відповідав сучасним умовам нового економічного порядку.

Держава як управлінська підсистема зіткнулася з принципово новою парадигмою: уряд дедалі більшою мірою втрачає можливість незалежно й ефективно використовувати такі традиційні важелі макроекономічного регулювання, як імпорتنі бар'єри та експортні субсидії, курс національної валюти і ставку рефінансування центрального банку. Інтернаціоналізуються навіть такі традиційно «внутрішні» сфери державного регулювання, як оподаткування, соціальна політика, трудове законодавство, освіта, професійна підготовка кадрів тощо. В таких умовах національні держави втрачають можливість ефективно регулювати власну економічну систему навіть з використанням найсучасніших методів. Вперше в історії уряд втрачає здатність здійснювати на власній території повний контроль над економікою та іншими сферами суспільного життя.

Проблеми глобального управління особливо загострилися зовсім недавно, а саме під час світової фінансової кризи 2008 р. Криза виявила, що жодна група суб'єктів глобального менеджменту, що діяла би самотужки, не може ефективно мінімізувати глобальні ризики, які є одночасним викликом для лідерів у сфері бізнесу та політиків у будь-якій країні. Фінансова криза підкреслила необхідність політичних дій, які враховують глобальну природу кризи. Вона виявила обмежені можливості існуючої фінансової системи, показала неадекватність систем «раннього оповіщення» і недостатній рівень координації між політиками та іншими суб'єктами фінансово-економічних відносин.

Вперше у 2009 р. експерти та члени Мережі глобальних ризиків (Global Risk Network) визначили джерелом ризику відсутність або брак ефективного управління глобальними питаннями, зокрема такими як фінансова стабільність, торгівля, кліматичні зміни, вода та безпека [1]. У 2012 р. на Всесвітньому економічному форумі в Давосі до зазначених вище глобальних ризиків додали хронічні бюджетні дисбаланси, екстремальні коливання цін на енергоресурси і продовольство, збільшення викидів парникових газів, кібератаки, продовольчу кризу [2; 3].

Сьогодні ж можна стверджувати, що власне глобальне управління посідає центральне місце серед геополітичних, економічних та екологічних ризиків і сприймається як ключ до глобальної стабільності та стійкого розвитку.

Взагалі, у широкий обіг категорію «глобальне управління» запровадили В. Брандт та його колеги з Комісії з глобального управління, яка була створена 1992 р. за сприяння ООН та об'єднувала двадцять вісім індивідуальних представників з різних країн [4].

В іноземній науковій літературі поняття «глобальне управління» асоціюється переважно з процесом міждержавного координування політичних дій, реалізацією владних повноважень міжнародними інституціями та контролем за фінансовими потоками у глобальному економічному просторі.

На нашу думку, найбільш вдалим і комплексним є трактування терміна «глобальне управління» українськими вченими А. Поручником, Ю. Гайдай як «...процесу спільного керування світоустроєм на основі створення загальноприйнятої ієрархічно впорядкованої глобальної інституційної системи, що базується на принципах відкритості та комплексності, і залежно від організаційно-функціональних компетенцій її ключових суб'єктів всебічно враховує відображення й реалізацію їх стратегічних інтересів, репрезентацію права на ухвалення міжнародних рішень та гарантує безпеку їх взаємного співіснування у глобальному просторі» [4].

В українській та російській літературі поняття «глобальне регулювання» є більш загальнозживаним порівняно з терміном «глобальне управління»; воно укорінилося в сенсі регулювання міжнародних процесів незалежно від того, скільки «центрів сили» існує сьогодні у світі, тобто прийняття стратегічних рішень спільними зусиллями всієї світової спільноти.

Варто зауважити, що існують різні погляди не лише щодо трактування, а й визначення завдань глобального управління – починаючи від вирішення спорадичних локальних проблем економічного розвитку і закінчуючи всеохоплюючим контролем міжнародних відносин, який би здійснювався через глобальний уряд. На основі їх систематизації можна виокремити шість рівнів глобального управління (рис.1).

Рис. 1. Рівні глобального управління

Зазначимо, що ключове місце у глобальній інституційній системі з адекватним функціональним розподілом професійних і організаційних компетенцій має належати таким суб'єктам глобального управління (СГУ) [4]: міжнародні організації (ООН, МВФ, СБ, СОТ та ін.); «неформальні центри сили» («Велика вісімка», різноманітні бізнес-форуми на кшталт Давоського, Римський клуб та ін.); країни-лідери регіонального економічного розвитку (США і Канада у Північній Америці, Японія і Китай в Азійському регіоні, ЄС-15 у Європі); держави або їх представницькі органи в міжнародних урядових і неурядових організаціях; мережеві структури глобального типу (ТНК, глобальні фінансові мережі, професійні та бізнес-асоціації); регіони як економічно автономні осередки формування конкурентних переваг країн і водночас міждержавні з'єднувальні ланки та функціональні центри виробничої активності; глобальні міста як центри локальної активності (ділової, наукової, фінансової, інноваційної тощо); центри генерування знань (університети, інноваційні кластери, технопарки, технополіси, венчурні компанії тощо); інститути громадянського суспільства на всіх рівнях, військового стримування та запобігання розвитку військових конфліктів, захисту навколишнього середовища; глобальні засоби масової інформації (глобальні інформаційні мережі, міжнародні інформаційні агенції, бюро аналізу та узагальнення інформації тощо).

У сфері глобального управління важливим є інструментарій, за допомогою якого здійснюється регулювання відносин між його суб'єктами. Так, представники Німецької школи менеджменту виокремлюють три ключових механізми глобального управління: багатосторонню гармонізацію, односторонній примус та взаємну дифузію (табл. 1).

Таблиця 1

Три механізми глобального управління [5]

	ГАРМОНІЗАЦІЯ	ПРИМУС	ДИФУЗІЯ
Спосіб дії	Кооперація і прийняття рішень на багатосторонній основі	Односторонні домовленості (економічні і політичні)	Децентралізована імітація (переконання / вивчення)
Рівень зобов'язань	Середній–Високий	Високий	Низький
Ключові мотивації національних суб'єктів законодавчої влади	– Цільові транскордонні проблеми; – уникнення торговельних диспропорцій.	– Приєднання до міжнародних організацій та угод; – отримання фінансової і технічної допомоги.	– Пошук рішень національних проблем; – зменшення невизначеності; – подолання негативного впливу з боку ін. держав; – отримання зовнішньої і внутрішньої легітимності.
Основні рушійні сили	Інтерес	Сила	Знання

Гармонізація є свідомою модифікацією політики суб'єктів глобального управління, яку вони здійснюють, виконуючи зобов'язання у формі узгодженої кооперації. Як правило, учасники поєднують кооперативні зусилля для вирішення глобальних, міжрегіональних чи транскордонних проблем, оскільки інші раціональні шляхи їх розв'язання чи вичерпані, чи недоступні. Їх мотивацією виступає взаємне зацікавлення у подальшому зростанні економічної вигоди, а характер зобов'язань залежатиме не тільки від масштабів проблеми, а й від рівня формалізації взаємних зв'язків.

Механізм примусу застосовується в тому разі, коли окремі СГУ використовують асиметрію сили у міжнародних відносинах з метою нав'язування волі іншим учасникам глобального управління. Рівень зобов'язань СГУ, стосовно яких застосовується примус, залишається доволі високим, оскільки вони самостійно приймають рішення щодо можливих поступок.

Під дифузією розуміють результат процесу, в якому ноу-хау поширюється серед учасників соціальної системи. Перевагою використання механізму дифузії є той факт, що СГУ, маючи вільний доступ до необхідної інформації про апробацію політичного ноу-хау попередниками, можуть з меншими видатками використати практичні результати у розробці власних стратегій або програм розвитку.

Зазначимо, що дифузія має децентралізовану природу і не передбачає наявності чітких і формалізованих контрактних зобов'язань по відношенню до інших учасників процесу глобального управління.

У сучасній парадигмі розвитку глобального управління сформувалося кілька концепцій імовірної організації глобального регулювання, які передбачають або утворення нових інститутів, або еволюцію і трансформацію функцій вже наявних. Виокремлюють два потенційні варіанти вдосконалення інституційної архітектури світу: 1) ініціативу перехоплює один з учасників системи; 2) створюється новий наднаціональний інститут глобального регулювання – певний світовий центр з прийняття стратегічних рішень (його найчастіше називають глобальним урядом) [5]. У цьому контексті важливою є проблема розпливчастості границь між міжнародним співробітництвом суверенних держав і самостійною наднаціональною роллю міжнародних організацій.

В зарубіжній та вітчизняній літературі неодноразово робилися спроби обґрунтувати доцільність створення глобального уряду, визначити його структуру та функції. Прихильники мондіалізму схилились до думки, що глобальний уряд повинні формувати представники країн-гегемонів. Проте Б. Гаврилишин виразив упевненість у тому, що через кілька десятиліть шляхи руху різних частин людства зближаться, оскільки жодна група людей не зможе самостійно «приватизувати планету» і всі народи будуть змушені пристосовуватись до правил гуртожитку, якими й керуватимуться в умовах «єдиного світового порядку й загальної долі» [6].

Підтримуючи гіпотезу Б. Гаврилишина, вважаємо, що глобальний уряд має бути сформований на основі паритетного представництва міжнародних організацій, через які буде реалізовуватися механізм глобального управління. Як влучно зазначали корифеї вітчизняної економічної думки, традиційна «одноповерхова» міжнародна система регулювання відходить у минуле. Їй на зміну приходить нова багаторівнева глобальна система регулювання, де, доповнюючи одна одну, взаємодіють національні держави, міжнародні урядові і неурядові організації, транснаціональні корпорації та навіть міжнародні засоби масової інформації, які стають дедалі впливовішою політичною силою не тільки в національному, а й у світовому масштабі [5].

В контексті розглянутих вище механізмів глобального менеджменту наше бачення взаємозв'язків між суб'єктами світових управлінських процесів представлено на рис. 2.

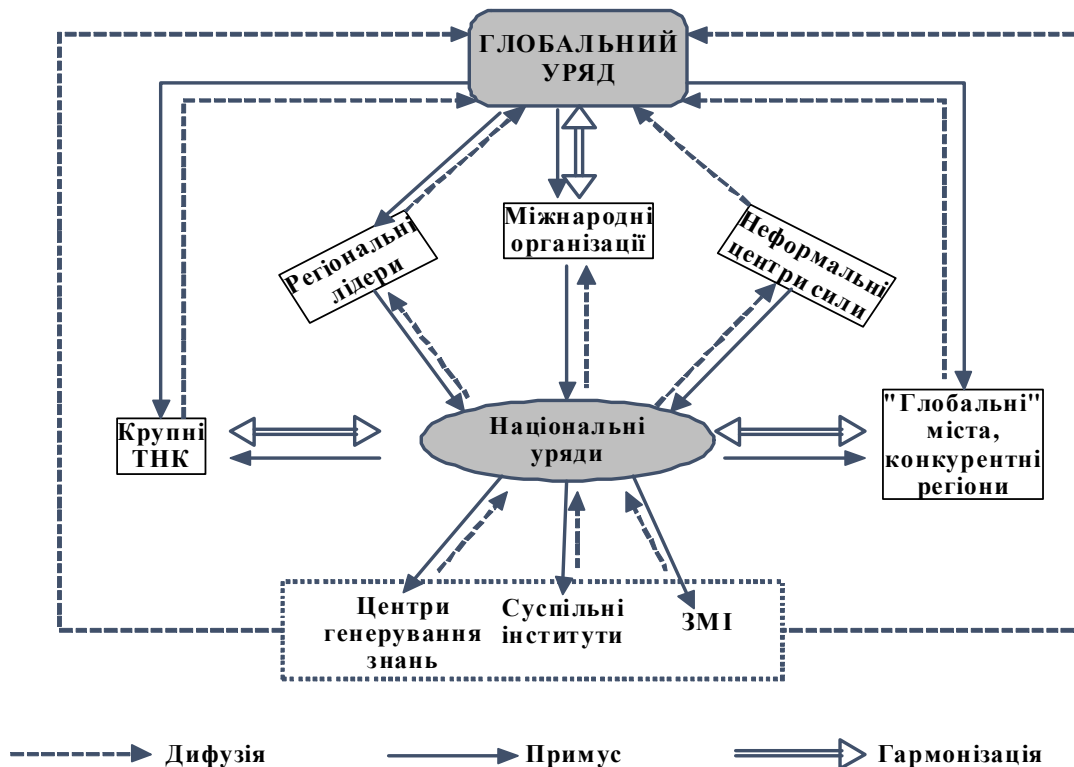

Рис. 2. Взаємозв'язки між суб'єктами глобального управління

В економічній літературі трапляються також інші варіанти взаємодії СГУ. Зокрема, Д. Лук'яненко та Т. Кальченко, виходячи з можливої комбінації полюсів влади, розглядають можливий інституційний устрій у формі уніполярної, бі-, три- та поліполярної систем.

До можливих сценаріїв уніполярного світу можна віднести такі варіанти інституційної архітектури майбутнього: концепція країни-гегемона; концепція глобального уряду; концепція антитерористичного уряду. Ключовою ідеєю концепції країни-гегемона є поняття «держави-стабілізатора», що відповідає за реалізацію правил ліберального світогосподарського режиму за допомогою використання традиційних і нових інструментів війн «нового покоління». Концепція глобального і антитерористичного уряду передбачає піднесення інституту держави до статусу світового уряду, тобто розширену модель національної держави, керівництво якої вирішує поточні внутрішньополітичні питання, однак уже не на національному, а на глобальному рівні.[5]

Бі/триполярна система передбачає наявність кількох управлінських полюсів (як-то «Тріада»: США-ЄС-Японія), які в результаті консенсусу приймають узгоджені рішення, виконання яких є обов'язковим для решти учасників міжнародних відносин. Теорія бі- чи триполярного світу включає такі можливі напрями інституційного забезпечення глобальних трансформацій як коаліції держав та коаліції регіональних інтеграційних утворень.

Протягом останніх 20-ти років геополітична мапа світу кардинально змінилась. На зміну біполярній системі «ринку-соціалізму» прийшла так звана «Тріада», яка в свою чергу трансформувалась у велику шахівницю із 7-8-ма провідними гравцями (рис. 3). Все очевидніше можна говорити про протистояння цивілізацій за Хантінгтоном (який виділяв західну, православну-слов'янську, китайську, японську, мусульманську, індійську, латиноамериканську та африканську цивілізації).

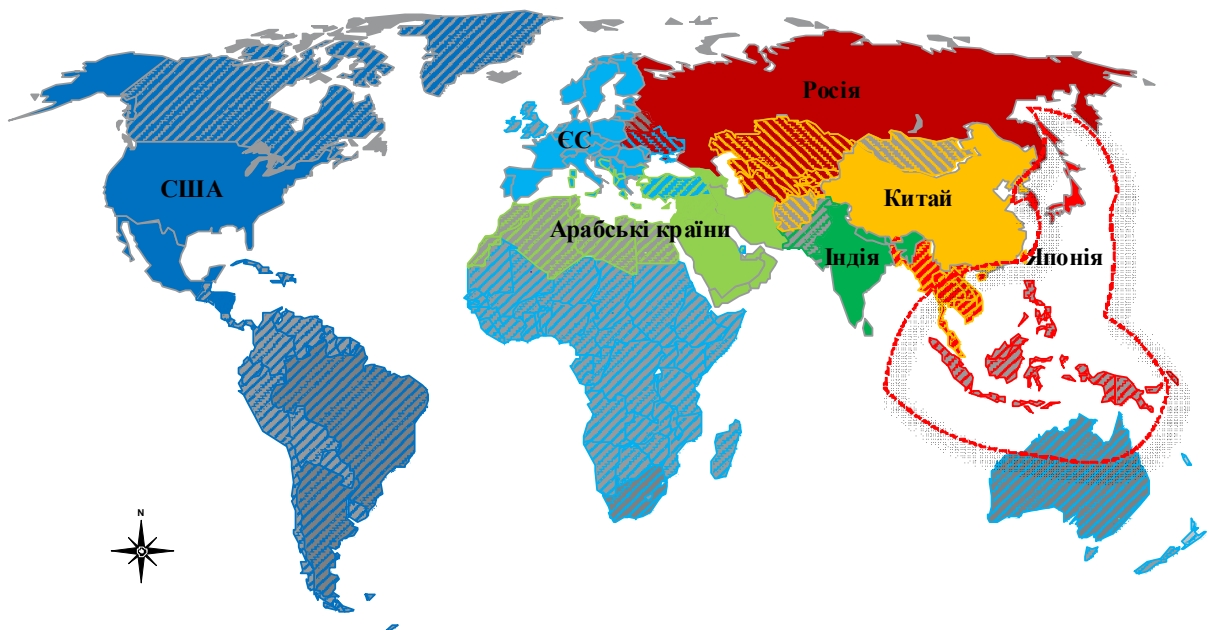

Рис. 3. Розподіл впливу провідних гравців на сучасній геополітичній мапі світу

Якщо говорити про 8 найбільш населених країн світу на сьогоднішній день, то всі вони належать до восьми різних цивілізацій. Якщо ж розглянути 7 найбільш економічно розвинених країн, то вони належать до п'яти різних цивілізацій. Якщо говорити про нову світову політику, що утворюється, можна сказати, що на локальному рівні – це політика етнічності, а в глобальному плані – це політика цивілізацій. І вперше за світову історію глобальна політика є справді багатоцивілізаційною. В цьому новому світі відносини між країнами-представниками різних цивілізацій часто будуть складними, а в певні моменти навіть і антагоністичними [7]. Балкани, Кавказ, Центральна Азія, Південна Азія, Південно-східна Азія, Близький Схід, Африка – всі ці «гарячі точки» перманентно виникають на стику цивілізацій.

Поліполярна система передбачає широке багатостороннє співробітництво і багатовекторність розвитку. Вагомим аргументом на користь утворення поліполярного світу є неможливість недооцінки потенціалу окремих держав, зокрема Китаю, країн Близького Сходу, Індії тощо.

Потенційним ризиком формування поліполярної системи є розвиток за так званним сценарієм апартеїду. Зростання деструктивних зв'язків між провідними країнами світу посилюватимуться у майбутньому завдяки загостренню конкурентної боротьби у сфері інтелектуальних знань і високих технологій, які впроваджуватимуться у виробничий процес та призведуть до формування нової організаційної системи, оновленої енергетичної системи, інформаційної інфраструктури, телекомунікаційних послуг тощо. Такі тенденції глобального розвитку можуть стати причиною послаблення економічних і соціальних зв'язків між країнами, а також до зростання бідності, руйнування інфраструктури й виникнення локальних воєн в інших країнах. В цьому випадку культурна прірва розділятиме світ на «вбудований» і «виключений». Міжнародними економічними процесами керуватиме світовий уряд, утворений країнами «Тріади» чи G-8 за принципом ради директорів і дозволитиме проводити мінімальний діалог між двома світами [4].

За альтернативним сценарієм виживання кожна компанія, місто, регіон, організація і громадська спільнота самостійно піклуватимуться про власний соціальний захист і економічний добробут. У світі домінуватиме філософія ринкової економіки, де кожен суб'єкт піклується про власне самовиживання за рахунок поразки іншого. Зростання конкурентної боротьби і постійна «технологічна гонитва» призведе до загрозової форми нестабільності у глобальному середовищі. У цій ситуації муніципальна влада – єдиний продуцент стабільного економічного розвитку та нарощення конкурентоспроможності компанії на локальному рівні [4].

Деяко утопічний сценарій глобальної інтеграції передбачає побудову світового устрою на основі таких цінностей, як: суспільні блага, людська солідарність, справедливий розподіл благ, соціальна й екологічна підзвітність, діалог цивілізацій, повага та дотримання людських прав, культурна толерантність, які поступово сприятимуть подоланню нерівностей глобального соціально-економічного та технологічного розвитку. Глобальні проблеми є настільки масштабними та небезпечними, що єдиним можливим шляхом їх вирішення є кооперація зусиль з метою формування адекватної стратегії глобального розвитку і відповідних його регулятивних механізмів у межах ефективного «глобального уряду». Вільний ринок буде замінений соціально і екологічно орієнтованими економічними системами. Синтез ноу-хау, експертних оцінок і локальних рішень урядів і регіонів у всьому світі, їх імплементація через плюралістичні форми економічних, технологічних і соціальних проектів розвитку стануть найбільш вживаним і дієвим механізмом.

Інший сценарій ГАТТ/СОТ («Gattist») передбачає трансформацію світової економіки в інтегрований ринок товарів, послуг, капіталу і робочої сили, який спричинить фундаментальну перебудову банківської, страхової, монетарної та фіскальної систем, зміни у сільському господарстві та механізмах соціального захисту. Така система базуватиметься на міцному антимонопольному законодавстві і відповідних інституціях регулювання та контролю.

За сценарієм регіоналізованої глобальної системи процеси й інституції світової економіки залежатимуть від двох рівнів кооперативної інтеграції: перший передбачає економічне співробітництво регіональних (міжконтинентальних) міжурядових організацій, таких як ЄС, НАФТА, МЕРКОСУР, АСЕАН на дво- та багатосторонній основі; другий є формою загальнопланетарного уряду, який базується на спільних діях всіх регіональних інтеграційних угруповань [4].

Отже, вагомою перешкодою на шляху створення системи глобального управління залишається відсутність єдиного бачення та усвідомлення лідерами країн майбутнього вектора її розвитку, методів та інструментів досягнення поставлених перед нею цілей, а також різного характеру походження ключових суб'єктів глобального економічного розвитку. Сучасні концепції глобального управління передбачають або утворення нових міжнародних інституцій (організацій), або еволюцію і трансформацію функцій у вже наявних. Та незважаючи на такий плюралізм поглядів, незаперечним є той факт, що глобальні проблеми потребують глобального управління.

Література

1. Грицяк І. А. Глобальне врядування: теоретико-практичні аспекти [Електроний ресурс] / І. А. Грицяк. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znrndidps/2011_1/Zmist_2011_1/Grytsyak_I.pdf.
2. Основні тренди глобального розвитку: ризики та нові можливості для України. Аналітична записка відділу глобалістики та безпекових стратегій [Електроний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/701/>.
3. *Global Risks 2012. Seventh Edition. An Initiative of the Risk Response Network.* – World Economic Forum, 2012 [Електроний ресурс]. – Режим доступу : www.weforum.org.
4. Поручник А. Формування інституційних передумов системи глобального управління [Електроний ресурс] / А. Поручник, Ю. Гайдай. – Режим доступу : <http://ir.kneu.kiev.ua:8080/handle/2010/124>.
5. Лук'яненко Д. Стратегії глобального управління [Електронний ресурс] / Д. Лук'яненко, Т. Кальченко. – К., 2009 – Режим доступу : [www.URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mer/2009_8_9/08-3612/2_Lukyanyenko_Kalchenko.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mer/2009_8_9/08-3612/2_Lukyanyenko_Kalchenko.pdf).
6. Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє. До ефективних суспільств. Доповідь Римському клубові / Б. Гаврилишин. – К. : Основи, 1993. – 238 с.
7. Виступ Семюела Хантінетона на круглому столі в Національному інституті стратегічних досліджень [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://xyz.org.ua/strategy/hunt_world.html.